

KICHIK BIZNES KORXONALARIDA MOLIYAVIY RISK MENEJMENTINI SAMARALI TASHKIL ETISH USULLARI

XASANOV ALISHER BAXROMOVICH

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi,
Biznesni boshqarish mutaxassisligi magistranti*

Аннотация: maqolada, raqobatli bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonlarini tezlashtirish va iqtisodiyotda xususiy sektorni jadal rivojlantirish ustuvorligi kichik biznes korxonalarida moliyaviy risk-menejmenti tiziminitakomillashtirish yuzasidan ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so‘zlar: kichik biznes, xususiy sektor, korporativ moliya, kichik biznes moliyasi, moliyani boshqarish, moliyaviy menejment, moliyaviy risk-menejmenti.

Abstract: in the article, scientific proposals and practical recommendations have been developed in connection with the improvement of the financial risk management system in small business enterprises with the priority of accelerating the transition to a competitive market economy and the rapid development of the private sector in the economy.

Key words: small business, private sector, corporate finance, small business finance, financial management, financial management, financial risk management.

Kirish

Bugungi kunda mamlakatimizda xususiy mulk, kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, bu yo‘ldagi to‘siq va g‘ovlarni bartaraf yetish maqsadida, uzoqni ko‘zlab olib borilayotgan islohotlar samarasi milliy iqtisodiyotimizning chinakam tayanchiga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 8 yanvar 2019 yildagi №5614-sonli Farmoni asosida ishlab chiqilgan “O‘zbekiston Respublikasini 2030 yilga qadar ijtimoiy-iqtisodiy kompleks rivojlantirish konsepsiya”sida kichik biznesning iqtisodiyotdagi tegishli o‘rni va ahamiyatini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilgan.

Xususan, 2024-yil 1-yanvar holatiga respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlarining soni (fermer va dehqon xo‘jaliklaridan tas’hqari) 420,8 mingtani tas’hkil yetdi. Ulardan 3 yil davomida faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlarining soni 183,9 mingtani, 5 yil davomida 98,6 mingtani, 10 yil davomida 70,6 mingtani va 10 yildan ortiq davr davomida 67,6 mingtani tas’hkil qildi.

Hududlar kesimida jami faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari soniga nisbatan 10 yildan ortiq davrda faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlarining yeng yuqori ulus’hlari Andijon (18,8 %), Qas’hqadaryo (18,8 %), Farg‘ona (17,5 %), Namangan (16,5 %) viloyatlari va Tos’hkent s’hahrida (18,0 %) qayd yetildi.

1-rasm. Yangi tas'kil yetilgan korxonalar va tashkilotlar to'g'risida ma'lumotlar 2023-yil yanvar-dekabr holatiga ko'ra, birlikda

Kichik biznes faoliyati takror ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarida vositachilik qiluvchi moliyaviy munosabatlardan ajralmasdir. Bunday tashkilotlar faoliyatidagi asosiy muammolar moliyaviy risklarni boshqarishni tashkil etish tamoyillaridan foydalangan holda moliyaviy boshqaruvning an'anaviy va o'ziga xos usullaridan foydalanish zarurligini belgilaydi.

Kichik biznes nisbatan kichik moliyaviy resurslarga va ularning salohiyatiga ega va ushbu mablag'lar strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun yetarli emas. Ular uchun ahamiyatli bo'lgan moliyaviy masalalar tarkibiga quyidagilar kiradi: moliyaviy resurslarni taqsimlash, kapitalni shakllantirish, moliyaviy resurslardan foydalanishni nazorat qilish va boshqalar. Ushbu muammolarni biznesning hajmi va cheklangan imkoniyatlarini hisobga olgan holda, risk sharoitida hal qilish kerak.

Shuni yodda tutish kerakki, kichik biznes xavf-xatarlarning yuzaga kelishi natijasida moliyaviy yo'qotishlarni qoplash uchun sezilarli darajada zaif va samarali mexanizmi kafolatlanmagan imkoniyatlarga ega.

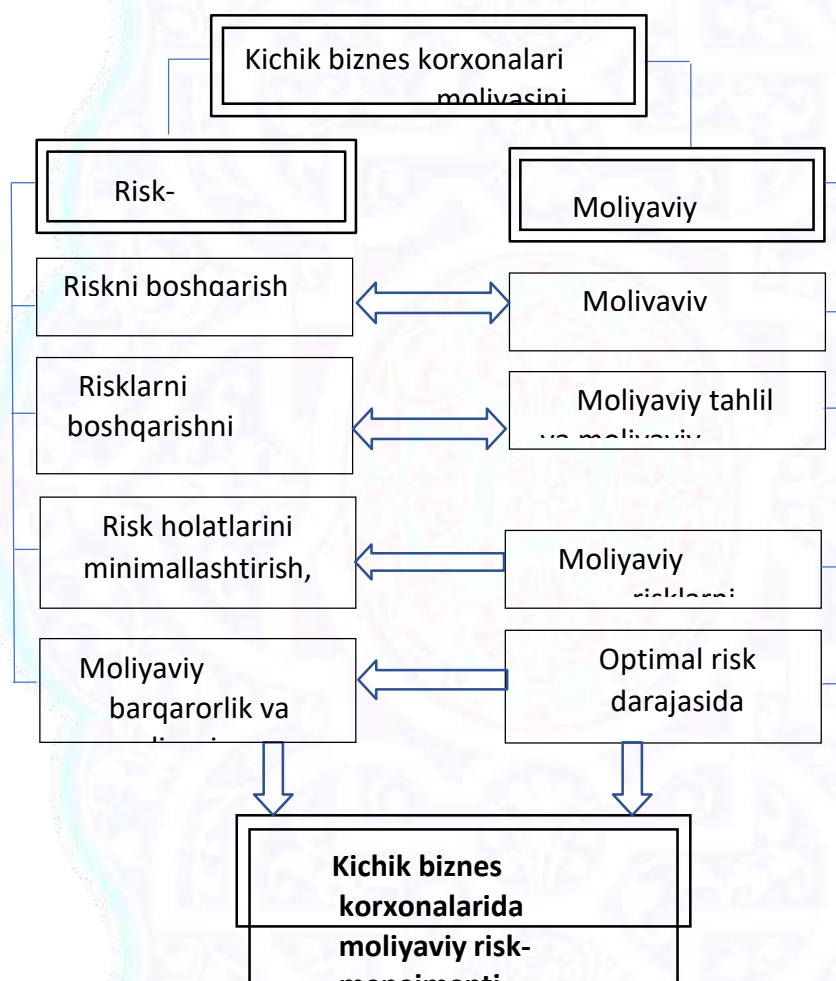
Aksariyat korxonalar o'zlarining yetarli moliyaviy resurslariga ega emaslar va qarz resurslaridan foydalanish imkoniyati cheklangan. Inqiroz tufayli yoki o'zlarining samarasiz boshqaruvi natijasida og'ir moliyaviy ahvolga tushib qolgan yirik korxonalar davlatning tezkor yordamiga tayanishi mumkin bo'lsa, kichik korxonalar bunga erisha olmaydi. Bu moliyaviy risk darajasini keskin oshiradi va nafaqat vaqtinchalik moliyaviy qiyinchiliklarga va hatto bankrotlikka ham olib keladi.

Kichik korxonalarda moliyaviy risklarni boshqarishni joriy etish korxonaning barcha masalalarini hal etishi, korxonalar aktivlari va passivlarini oqilona boshqarishga, moliyaviy risklarni kamaytirishga, moliyaviy resurslarning yetarli miqdorda shakllanishini ta'minlashga yordam berishi kerak. So'nggi paytlarda moliyaviy risklarni boshqarish kutilayotgandaromad va risk o'rtasidagi muvozanatni o'rnatish va saqlashning muhim usuliga aylandi. Biroq, uni kichik korxonalarda tashkil etish uchun moliyaviy resurslarni aniqlash va keyinchalik boshqarish uchun nazariy tadqiqotlar va

amaliy ishlanmalar zarur. Bularning barchasi ushbu ilmiy tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Moliyaviy menejmentda moliyaviy risklarni boshqarish iqtisod fanining ikki yo‘nalishi kesishmasida shakllanadi: moliyaviy menejment va risklarni boshqarish, moliyaviy vositalar va usullar majmuasini birlashtiradi. Moliyaviy menejment doirasida risklarni boshqarishni ajratib ko‘rsatish zarurati tadbirkorlarning tashqi va ichki biznes muhitidagi noaniqlik sharoitida moliyaviy menejmentni takomillashtirish zarurligini tushunishi bilan bog‘liq holda shakllandi.

Kichik biznes korxonalarining moliyaviy boshqaruv tizimida risklarni

boshqarishning o‘rni 2-rasmda keltirilgan.

2-rasm. Kichik biznes korxonalarida moliyaviy risk-menejmenti¹

Moliyaviy risk-menejment qisqa vaqt ichida korxonani risk sharoitida ishlashga moslashtirish, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va bankrotlikka olib kelmasdan, o‘zgarayotgan qonun hujjatlari va boshqa ekologik sharoitlarga muvofiq moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini o‘zgartirish imkonini beradi. U korxonaning pul mablag‘lari qiymatini optimallashtiradi va pul mablag‘larini takror ishlab chiqarish jarayonida

¹ Muallif ishlanmasi.

ishtirok etuvchi mablag'lar, kapital, uni shakllantirish manbalari va faoliyatining ayrim sohalarida yuzaga keladigan ehtiyojlarning umumiy bahosiga mos kelishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, kichik biznes korxonalarida moliyaviy risk-menejment moliyaviy risklar darajasini va ularni keltirib chiqaruvchi omillarni tahlil qilishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi bo'lib, ular asosida moliya resurslari va kapitalni boshqarish siyosati moliyaviy barqarorlikni, likvidlilikni va faoliyatning rentabelligini oshirish maqsadida moliyaviy risklarni kamaytirishning moliyaviy vositalari va usullaridan foydalanish orqali shakllantiriladi.

Kichik biznes korxonalarida moliyaviy menejmentning xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ayrim hollarda xodimlar sonining kamligi va ularning malakasipastligi tufayli uzoq muddatli (strategik) emas, asosan qisqa muddatli moliyaviy rejalashtirishdan foydalanish;
- kichik biznes korxonalarini uchun mavjud cheklovlar tufayli moliyaviy resurslar etishmasligi muammosining dolzarbligi;
- yuqori joriy majburiyatlar, tovar-moddiy boyliklar va debitorlik qarzlari mablag'larning nisbatan kamroq investitsiya qilinishi bilan bog'liq likvidlilik darajasining pasayishi xarakteri;
- kichik korxonaning moliyaviy boshqaruv tizimida boshqaruv sub'ekti rolini korxonahabari yoki yakka tartibdagi tadbirkor bajaradi;
- axborot bazasining yo'qligi sababli moliyaviy holatni to'liq tahlil qilishning cheklanishi;
- risk darajasining yuqoriligi. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi - individual xo'jalik operatsiyalariga ham, korxonaning moliyaviy faoliyatiga ham xos bo'lgan risklarni samarali boshqarish orqali xavflarni zararsizlantirish yoki minimallashtirishni ta'minlash;
- foydani tez va maksimal darajada ko'paytirishning asosiy maqsad bo'lmasligi, balki ma'lum darajadagi daromad va o'z mustaqilligini ta'minlashga intilish imkoniyati;
- moliyaviy resurslarni boshqarish vositalari, usullaridan cheklangan foydalanish.

Shunday qilib, shuni aytish mumkinki, kichik biznes korxonalarini faoliyati yuqori risk sohasi hisoblanadi. Kichik biznes uchun moliyaviy boshqaruv tizimi yirik kompaniyalardan sezilarli farq qiladi. Yirik korxonahabari, shu jumladan buxgalteriya hisobi va moliyahabari bo'limiboshchiligidagi moliyaviy xizmatni taqsimlash bilan tavsiflanadi.

Kichik biznes uchun risklarni boshqarish usullari quyidagilardan iborat: xavf-xatarni oldini olish, sug'urta qilish, xom ashyo va materiallarni etkazib beruvchilarga

xavf-xatarni topshirish, shartnomalar orqali xavfni o'tkazish, sotish va yetkazib berishni diversifikatsiya qilish, faoliyatni diversifikatsiya qilish, cheklash, risklarni qoplash usullari, shu jumladan o'z-o'zini sug'urtalash; tashqi resurslarni jalb qilish va boshqalar.

Risklarni boshqarish endi moliyaviy menejmentning ajralmas va muhimqismiga aylandi.

Kichik biznes korxonalarida risklarni boshqarishning moliyaviy usullari deganda, faoliyat jarayonida riskli vaziyat yuzaga kelishi ehtimolini kamaytirish, bartaraf etishga qaratilgan usullar va usullar majmui tushuniladi.

KB korxonalari uchun moliyaviy risklarni boshqarish usullarining asosiy guruhlari risklarni oldini olish, riskni o'tkazish, riskni diversifikatsiyalash, tarqatish, riskni qoplash (optimallashtirish) ni o'z ichiga oladi.

Kichik biznes barcha yo'qotishlarni qoplashga qodir bo'lmaganda tashqi resurslarni jalb qilish amalga oshiriladi. Ulardan ba'zilar kredit resurslarini jalb qilish bilan qoplanishi mumkin. Kapitalni jalb qilish bilan bog'liq muammolar nafaqat boshlang'ich-birlamchi muammo, balki kichikbiznes uchun doimiy to'siqdir. Tashqi moliyalashtirish usullariga byudjetdan moliyalashtirish, bank kreditlari, lizing, faktoring, kredit uyushmalaridan mablag' jalb etish, venchur moliyalashtirish kiradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyotstrategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 8 yanvar 2019 yildagi
3. №5614-sonli Farmoni "O'zbekiston Respublikasini 2030 yilga qadar ijtimoiy-iqtisodiy kompleks rivojlantirish konsepsiya"si.
4. Бурмистрова Л.М. Финансы организаций (предприятий). -М.:Инфра-М,2007.-с. 42.
5. Gadoev E., Qurbonov X., Bauetdinov M. Moliya.O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekiston ezuvchilar uyushmasiadabiёт jamg'armasi nashriёti, 2005.-159 b.
6. Alimov I.I. Moliya.O'quv qo'llanma. -T.: TDIU 2007, -107 b..
7. Rashidov O.Yu, Alimov I.I., Toymuxamedov I.R., Tojiev R.R. Pul, kredit va banklar. Darslik. -T.:TDIU, 2008.-432 b..
8. Temirov A.A. Kichik biznes sub'ektlari faoliyatida moliyaviy menejmentni takomillashtirish. Monografiya. – T.: Iqtisodiyot, 2015.-163 b.